

ЛІНГВОДИДАКТИКА

УДК 81'233+378:811

О. І. BOBK

РОЗВИТОК ІНШОМОВНОЇ СТИЛІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ: ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Запропоновано граматичний ракурс вирішення проблеми формування іношомовної стилістичної компетенції у студентів філологічного спрямування. Охарактеризовано стилістичну компетенцію як здатність будувати висловлювання у природних умовах комунікації відповідно до конкретної ситуації. Виокремлено рівні розвитку мовлення індивіда й розмежовано рівні навчання граматики. Описано підходи до навчання стилістичної граматики й диференційовано відповідні уміння. Зазначено роль функціональних стилів у викладанні іноземної мови. Відзначено важливість навчати студентів здійснювати ситуативне переключення реєстрів спілкування та їхнє міксування у процесі оволодіння іношомовною комунікацією. Теоретичні положення проілюстровано релевантними прикладами вправ.

Ключові слова: іношомовна стилістична компетенція, стилістична граматика, міксування реєстрів спілкування, ситуативне переключення, синонімічне варіювання дієслів.

Е. И. BOBK

РАЗВИТИЕ ИНОЯЗЫЧНОЙ СТИЛИСТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ ФИЛОЛОГОВ: ГРАММАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Предложен грамматический ракурс решения проблемы формирования иноязычной стилистической компетенции у студентов филологического направления. Дана характеристика стилистической компетенции как способности построения высказываний в естественных условиях коммуникации соответственно конкретной ситуации. Выделены уровни речевого развития индивида и дифференцированы уровни обучения грамматике. Описаны подходы к обучению стилистической грамматике и выявлены соответствующие умения. Определена роль функциональных стилей в преподавании иностранного языка. Подчеркнута актуальность развивать у студентов способность ситуативно переключать регистры общения и их микшировать в процессе овладения иноязычной коммуникацией. Теоретические положения проиллюстрированы релевантными примерами упражнений.

Ключевые слова: иноязычная стилистическая компетенция, стилистическая грамматика, микширование регистров общения, ситуативное переключение, синонимическое варьирование глаголов.

O. I. VOVK

DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE STYLISTIC COMPETENCE OF FUTURE PHILOLOGISTS: GRAMMATICAL ASPECT

The article studies a grammatical aspect of developing stylistic competence of students of linguistic departments. Particularly, the stylistic competence which is defined as a capacity to create adequate utterances under natural conditions of communication according to a concrete situation is characterized. To highlight the importance of acquiring stylistic competence the levels of speech development of an individual are indentified

and the stages of teaching grammar are differentiated. The approaches to teaching stylistic grammar are characterized within a communicative framework and relevant skills are elucidated. The role of functional styles in teaching a foreign language is clarified. The idea of teaching students to be able to make register shifts and mixture of speech registers in the process of foreign language competence acquiring are highlighted. The theoretical principles are illustrated with the appropriate examples of exercises.

Keywords: foreign language stylistic competence, stylistic grammar, mixture of registers, situational shift, synonymous variation of verbs.

Нині проблема становлення іншомовної стилістичної компетенції як складника мовної граматичної компетенції в студентів молодших курсів мовних факультетів ВНЗ є актуальною. Однак вона недостатньо досліджена з позиції граматичної домінанти, оскільки в методичній літературі подібним питанням приділяється увага насамперед в межах практики усного й писемного мовлення і переважно на старших курсах. Водночас мовна коректність, мовленнєва адекватність ситуації та прагматичний ефект спілкування значною мірою залежить від рівня сформованості іншомовної стилістичної компетенції.

Мовлення першокурсників – майбутніх філологів – визначається як стилістично нейтральне, що пояснюється імплементацією одного з принципів навчання іноземній мові в загальноосвітній школі – принципу апроксимації. Усне висловлювання випускників значно відрізняється від мовлення носіїв мови, у т. ч. стилістичною неадекватністю. Тому правильність і культура мовлення мають бути в центрі уваги викладачів від початку навчального процесу. Дотримання цієї вимоги усунуло б проблему переучування і, таким чином, сприяло би підвищенню ефективності навчання іноземної мови, у т. ч. розвитку культури спілкування.

Мета статті – розкрити на конкретних прикладах навчального матеріалу сутність граматичного ракурсу в процесі формування іншомовної стилістичної компетенції у студентів філологів.

На молодших курсах ВНЗ кількість граматичних посібників для філологів, в яких враховуються стилі комунікації, доволі обмежена. У підручниках з практики усного й писемного мовлення містяться різні за стилем тексти, з яких студенти отримують зразки для усного мовлення. Крім того, підручники мають незначну кількість вправ, спрямованих на стилістичну диференціацію мовного матеріалу. Наведемо приклад однієї з вправ: Synonyms within the following pairs differ by style. Point out which of them are bookish, colloquial or neutral: picture – house – cinema; to get on in years – to age; to endeavour – to try; to sing (perform) – to render; desolate – sad; to clap – to applaud [3, с. 322]. Такі вправи зустрічаються в підручниках епізодично. За характером вони є тільки мовними. Вправи такого типу більше спрямовані переважно на диференціацію лексичного матеріалу, тоді як граматичні вправи не беруться до уваги.

Існують кілька точок зору щодо того, на якому етапі треба розпочинати навчання стилістичної диференціації мовлення студентів. Деякі дослідники радять не поспішати з навчанням стилів [1; 4]. Тому тривалий відрізок часу (два курси) присвячується навчанням стилістично недиференційованого усного мовлення. Такий підхід має теоретичне підґрунтя. До початку навчання стилістично адекватного мовлення необхідно, щоб навички і вміння усного спілкування набули повного розвитку з точки зору швидкості та правильного фонетичного й лексико-граматичного оформлення мовного матеріалу. Лише після досягнення відповідного рівня володіння навичками та вміннями комунікації перед студентами можливо ставити завдання використовувати мовні засоби адекватно умовам спілкування. Отже, поетапність вбачається в переході від навчання мовлення правильного з позиції системи та норми до узально коректного.

Інші методисти обґрунтовують навчання іноземній мові на основі нейтральної лексики та граматики необхідністю спочатку оволодіти «нейтральною» літературною мовою (літературним стандартом, нормою) [6, с. 59]. На молодшому етапі закладаються основи всієї подальшої роботи з мовою, а установка на «нейтральність» мовлення не фокусує увагу студентів на контексті й виборі мовних і мовленнєвих засобів.

В. В. Виноградов і В. В. Костомаров вказують, що студентів необхідно навчати саме літературної мови [1, с. 6–7]. Водночас носії літературного стандарту суттєво різняться в мовленні (наприклад, професійне та рутинне спілкування). Щоб уникнути штучної відірваності

від реальної «вербальної поведінки», концепція базової мови має враховувати поправку на функціонально-стилістичну диференціацію. Отже, знання літературної норми передбачає опанування не лише нейтрального прошарку, а й функціональних стилів спілкування.

Функціональні стилі мають бути відправним пунктом раціонального викладання іноземної мови носіям інших мов, оскільки засвоїти засоби і способи використання виучуваної мови в різних цілях та умовах можливо, лише вивчаючи об'єктивні особливості стилів. В зв'язку з цим доречно розпочинати навчання стилістичної диференціації мовлення на молодшому етапі навчального процесу, що поступово допоможе сформувати у студентів стилістичну компетенцію – здатність будувати висловлювання у природних умовах комунікації відповідно до конкретної ситуації [6, с. 60]. Цю компетенцію можна співвіднести з мовною компетенцією як сукупністю мовних знань (лексичних, граматичних і фонетичних) та відповідних навичок і вмінь у здійсненні іншомовних мовленнєвих дій та операцій, котрі відповідають мовній нормі й узусу. Відповідно мовна компетенція є складником комунікативної компетенції. Остання припускає здатність не лише будувати граматично правильні речення, а й обирати з них саме ті, які найбільш адекватно відображають соціальні норми поведінки в актах мовленнєвої взаємодії. Така здатність уможливорює коректне спілкування в різних соціально детермінованих ситуаціях. Коректність спілкування передбачає правильне використання не лише лексичних одиниць, а й граматичних конструкцій, що вимагає сформованості відповідних знань, навичок і вмінь.

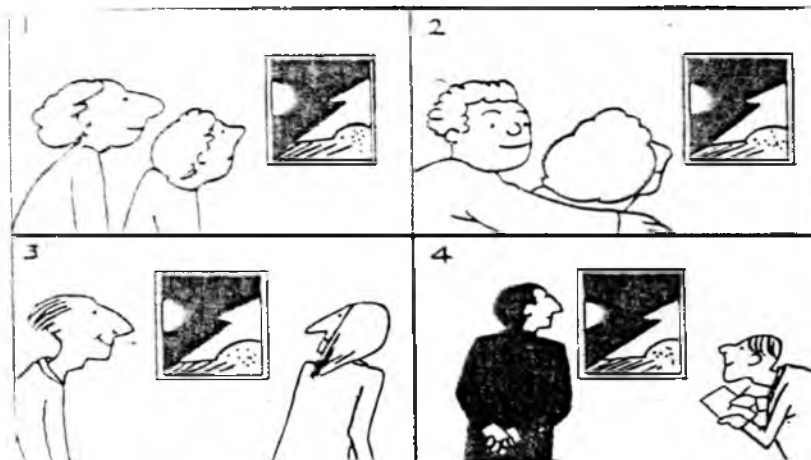
Науковці пропонують модель набуття мовних знань, що передбачає усвідомлення індивідом диференціації мовлення та контроль над мовленням [10, с. 81]. Згадана модель включає шість рівнів розвитку мовлення індивіда: 1) базову граматику (the basic grammar); 2) розмовну мову (the vernacular); 3) соціальне сприймання (social perception); 4) стандартну мову (the consistent standard); 5) стилістичну варіацію (stylistic variation); 6) засвоєння всіх згаданих вище компонентів (the acquisition of the full range). У представленій моделі простежується поступовий перехід від нестандартної до стандартної мови, зміна з віком неофіційного стилю мовлення на офіційний та акцентується обов'язковість оволодіння стилістичною варіативністю спілкування, в тому числі й граматичною.

Розрізняють п'ять рівнів граматики, якою оволодівають суб'єкти пізнання, зокрема: а) організація слів; б) вивчення правил організації та використання слів; в) судження, що ґрунтуються на використанні й організації слів; г) шкільна граматики; д) стилістична граматики [11, с. 3]. Вочевидь оволодіння стилістичними особливостями мовлення тут є обов'язковим. Проте в традиційному навчальному процесі цьому питанню достатньої уваги не приділяється. На думку П. Хартвелла, більшість викладачів зважають лише на один із п'яти вищевказаних «рівнів граматики», звертаючи увагу на граматично правильно побудоване висловлювання згідно з «правилами» виучуваної мови. Натомість варто також зважати як на стилістичну адекватність мовлення, так і на його стилістичну диференціацію та варіативність [7, с. 11].

Виокремлюють два підходи до навчання стилістичної граматики: романтичний і класичний. Романтичний підхід базується, радше, на філософській теорії про мову, а не на лінгвістичній, реалізуючи при цьому декларативні знання людини. Цей підхід успішно застосовується викладачами, проте спричиняє труднощі у студентів, оскільки він не передбачає навчання стилістичної диференціації усного та писемного мовлення. Класичний підхід пропонує правила-інструкції щодо адекватного вибору стилю/регістру мовлення, реалізуючи процедурні знання індивіда, а відтак спрямовуючи його увагу на формування навичок і вмінь.

У навчанні стилістичній граматиці передбачається формування вмінь двох рівнів: риторичних і металінгвістичних [7, с. 12]. Уміння першого рівня (риторичні) забезпечують спілкування в різноманітних ситуаціях; уміння другого рівня (металінгвістичні) уможливають активне маніпулювання мовою з метою здійснення стилістичного ефекту на співрозмовника. При цьому більша увага приділяється зовнішній формі лексичних і граматичних одиниць. Очевидно, що під час оволодіння іншомовним граматичним матеріалом у студентів доцільно паралельно розвивати як риторичні, так і металінгвістичні вміння, що забезпечить високий рівень сформованості їхньої стилістичної компетенції. Її становлення починається насамперед із рецептивних некомунікативних вправ на диференціацію стилів. Наведемо відповідні приклади [12, с. 142]:

Приклад 1.
Look at the pictures and identify who the reporter addresses in the picture gallery. Do the matching work:

Do you like it?	a worker
Like it?	a gentleman
May I ask you if you like it?	two teenagers
Excuse me, please. Would you mind if I ask you whether you like the picture?	an old lady

Приклад 2.
Arrange the following answers from the most informal to the most formal.

How are you?	Who's calling?
1. I'm very well, thank you.	1. My name is White.
2. Oh, not so bad, you know.	2. This is White.
3. Fine, thanks.	3. White here.
4. Oh, surviving.	4. White speaking.

Наведені вправи не мають комунікативної спрямованості, оскільки їхньою метою є не адекватне стилістичне оформлення мовлення, а диференціація його стилів, що не робить ці справи менш важливими, оскільки на початковому етапі навчання стилістичній граматиці має переважно ознайомлювальний характер.

Наступним етапом у формуванні іншомовної стилістичної компетенції має бути перехід до рецептивно-репродуктивних умовно-комунікативних вправ, у ході виконання яких студенти спочатку сприймають, а потім відтворюють повністю, частково або зі змінами сприйнятий матеріал, наприклад: [2, с. 134].

Приклад 3.

Ask your neighbours in the dorm: to turn down the radio; to keep their voices down; to have their parties somewhere else; to stop slamming doors; to keep quiet. Use various styles to reach your goal.

Example:

- St. 1: Would you, please, keep quiet!
St. 2: Please, keep quiet!
St. 3: Quiet!

Приклад 4.

Make the following orders of your rude room-mate less imperative.

Example:

- St. 1: Close the window!
St. 2: Would you be so kind as to close the window?

1. Open the door! 2. Put the luggage up! 3. Pass the pepper! 4. Get one of the tins on the top! 5. Lend some cash! 6. Give a book! 7. Call in the evening! 8. Fetch a dictionary!

Наведені рецептивно-репродуктивні умовно-комунікативні вправи передбачають не лише ідентифікацію та диференціацію стилів комунікації, а й стилістичну трансформацію певних мовленнєвих зразків, що ускладнює мету навчання під час формування іншомовної стилістичної компетенції.

Перехід до вправ комунікативного характеру має відбуватися поступово. Із цією метою потрібно створювати навчально-мовленнєві ситуації, умови яких зумовлюють співвіднесеність реалізації мовленнєвої інтенції з певною стилістичною особливістю, тобто в конкретній ситуації вибір мовцем певної граматичної форми є стилістичним. Наприклад [2, с. 135]:

Приклад 5.

You are a ticket conductor in the tram. There are different people around you. Ask them to pay the fare. Speak to: a boy, a teenager, a gentleman, an old couple.

Приклад 6.

You have made some appointments which you can't keep. Break the appointments, observing the appropriate styles. Speak as: a) a student to a teacher; b) a patient to a dentist; c) a clerk to the boss; d) a fellow to a girlfriend.

Приклад 7.

Account for your missing the class to your buddy and the Dean. Think of the style you will use.

Як видно з наведених прикладів, вправи спрямовані на стилістичну адекватність мовлення відповідно до соціального статусу та віку адресатів. Тут передбачається, як правило, чергування офіційного й неофіційного реєстрів. Оволодіння означеними реєстрами є дуже важливим під час формування іншомовної стилістичної компетенції. Тут можна почати з синонімічного варіювання дієслів для вираження певної думки непрямою мовою та поступово переходити до мікшування різних стилів у процесі спілкування.

Із I курсу навчання у ВНЗ студенти стикаються зі зразками офіційного та неофіційного стилів. Поступово суб'єкти пізнання починають розуміти, що на мовлення носіїв іноземної мови впливає їхній соціальний статус, загальноприйняті культурні конвенції, умови спілкування тощо. Щоб уникнути «стилістичного вінегрету» [6, с. 55] в мовленні, вже на молодшому етапі треба навчати студентів чітко розмежовувати офіційний і неофіційний реєстри та адекватно співвідносити їх з відповідними ситуаціями. У цьому зв'язку цікавою є ідея Дж. Хілл про переключення реєстрів спілкування (register shift) та їхнє мікшування (mixture of registers) у процесі оволодіння іншомовною комунікацією [8, с. 98–99]. Йдеться про те, що кожен мовець володіє певними реєстрами, що вможливує його «переключення» з одного реєстру на інший відповідно до ситуації спілкування, соціальної ролі мовця, адресата, теми розмови, присутності/відсутності соціального контролю й самоконтролю тощо. Наприклад, лікар використовує дружній стиль у спілкуванні зі своєю родиною та друзями, офіційний – з пацієнтами, а офіційний стиль, медичний жаргон та професіоналізми – зі співробітниками.

Зміну реєстрів відповідно до контексту називають ситуативним переключенням [9, с. 128]. У носіїв мови воно відбувається миттєво на підсвідомому рівні, проте неносіїв мови цього треба спеціально навчати. Тому у процесі навчання іноземній мові потрібно включати вправи, спрямовані як на змішування та варіювання реєстрів спілкування, щоб уникнути стилістичної неадекватності мовлення, так і знайомити студентів із невласливими певному стилю мовними одиницями, навчати їх орієнтуватись у ситуації, створювати стилістичні поля відповідно до параметрів ситуації, вміти «переключатися» на нову модальність, використовуючи при цьому відповідні граматичні конструкції та варіюючи необхідні лексичні засоби.

Для реалізації окресленої ідеї треба звертати увагу студентів на синонімічне варіювання дієслів у непрямій мові, наприклад, для передавання певного змісту при трансформуванні прямої мови в непряму з урахуванням умов комунікативної ситуації. Інакше кажучи, потрібно зважати на той факт, що в неформальному спілкуванні широко використовуються фразові дієслова, наприклад: to brood over – розмірковувати, to spit out – вибовкнути, говорити відверто, to sound out – вивідувати, обережно випитувати, а також більш розмовна лексика, наприклад: to

say, to tell, to ask, to answer, etc. В офіційному спілкуванні, писемному мовленні, навпаки, бажано уникати фразових дієслів, а використовувати формальні дієслова, які можуть передавати ту ж думку, наприклад: замість to say можна вживати to remark, to explain, to mention, to advise, to recommend, to admit, to promise, to inform, to clarify, to report, to indicate, etc., замість to ask – to wonder, to request, to inquire, to question, etc., замість to answer – to reply, to respond, to retort, etc. Відповідно вправами, спрямованими як на мікшування формального та неформального реєстрів, так і на навчання синонімічно диференціювати дієслова у непрямій мові, можуть бути такі [2, с. 136]:

Приклад 8.

Identify the style and three extra reporting verbs which do not match this style. Classify the verbs according to their connotations: to wonder, to ask, to request, to retort, to reply, to fathom, to claim, to enunciate, to say, to yell, to add, to utter, to pronounce, to report, to articulate, to declaim, to reckon, to remark, to suggest, to affirm, to advise, to answer.

Приклад 9.

Categorize the given verbs according to the styles (formal – informal – casual): to ask, to go on, to continue, to offer, to communicate, to guess, to mention, to say, to tell, to assert, to present, to crave, to deny, to proclaim, to hint, to refuse, to determine, to explain, to agree, to support, to affirm, to inform, to prohibit, to clarify, to admit, to argue, to suspect, to confess, to question, to pray, to sigh, to oar, to weep, to wonder, to wail, to state, to greet, to enumerate, to turn down.

Наведені вправи некомунікативні, спрямовані на розвиток умінь стилістично диференціювати іншомовне мовлення. Проте у процесі навчання іншомовної комунікації здійснюється поступовий перехід від некомунікативних до умовно-комунікативних і комунікативних вправ, що забезпечить майбутнім філологам «порівневе» становлення іншомовної стилістичної компетенції і наблизить їхнє мовлення до автентичного.

Отже, вже на молодшому етапі навчання іншомовного спілкування доцільно ознайомлювати майбутніх філологів з елементами стилістичної диференціації та варіювання мовлення, що позитивно позначиться на рівні сформованості їхньої іншомовної стилістичної компетенції. Потрібно фокусувати їхню увагу на залежності стилів спілкування від контексту чи комунікативної ситуації. Варто також навчати студентів створювати стилістичні поля і переключати мовленнєві реєстри відповідно до умов спілкування.

Перспективу подальшого розгляду окресленої проблеми вбачаємо у дослідженні зв'язку мовної і когнітивної компетенції студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. Теория советского языкознания и практика обучения русскому языку иностранцев / В. В. Виноградов, В. В. Костомаров // Вопросы языкознания. – 1967. – № 2. – С. 6–10.
2. Вовк О. І. Когнітивні аспекти методики викладання англійської мови у вищих навчальних закладах: навч.-метод. посібник / О. І. Вовк. – Черкаси: САН, 2010. – 506 с.
3. Настольная книга преподавателя иностранного языка / Е. А. Маслыко, П. К. Бабинская, А. Ф. Будько, С. И. Петрова. – Минск: Вышэйшая школа, 2001. – 522 с.
4. Практический курс английского языка. 2 курс: учебник для пед. вузов по специальности «Иностранный язык» / под ред. В. Д. Аракина. – М.: Просвещение, 2000. – 321 с.
5. Социолінгвістика вчера и сегодня: сб. обзоров / редкол. Н. Н. Трошина (отв. ред.) и др. – М.: ЦГНИИ, 2004. – 204 с.
6. Фаенова М. О. Обучение культуре общения на английском языке / М. О. Фаенова. – М.: Высшая школа, 1991. – 144 с.
7. Hartwell, P. Grammar, Grammars, and the Teaching of Grammar / P. Hartwell. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.english.vt.edu/~grammar/GrammarForTeachers/readings/hartwell.html>.
8. Hill J. Using Literature in Language Teaching / J. Hill. – London: Macmillan Publishers Ltd., 1991. – 120 p.
9. Hymes D. Directions in Sociolinguistics : The Ethnography of Communication / D. Hymes, J. Gumperz. – University of Pennsylvania: Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1972. – 373 p.
10. Labov W. Social Dialects and Language Learning / W. Labov. – Champaign, IL.: National Council of Teachers of English, 1964. – 154 p.
11. Pedagogical Issues. Style, Grammar, and Usage. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://Style,GrammarandUsage.htm>.
12. Wright A. Pictures for Languages Learning / A. Wright / Gen. eds. M. Swan, R. Bowers. – Cambridge: Cambridge University Press, 1989. – 218 p.